

УДК 321.01:316.42

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-31>

Віталій Сливчук

ORCID: 0009-0001-3186-283X

ГЕНЕЗА ПОНЯТТЯ «ГРОМАДА»: ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Стаття охоплює аналіз суспільно-історичного розвитку й еволюції концепції громади в суспільно-політичній думці. Досліджуються витоки поняття «громада», яке виникло в українському суспільстві як форма самоврядування, колективної організації і соціальної взаємодії. Приділяється увага тому, як змінювалося розуміння цього поняття в різні суспільно-історичні періоди, починаючи від середньовіччя до сучасності. Це поняття розглядається в контексті становлення й розвитку середньовічних спільнот, які виконували функції самоврядування та були основою соціально-політичної організації на місцевому рівні. Автор простежує, як зміни в соціально-економічних умовах, зокрема зростання феодалних відносин і посилення центральної влади, впливали на зміну функції громади. У статті також проаналізовано роль громади в умовах боротьби за національне визволення нашої держави. У цей період громада стає не лише осередком соціальної організації, але й важливим елементом національної ідентичності, особливо в контексті відсутності власної державності. Громади активно залучалися до національно-визвольних рухів, зокрема в періоди революційних зрушень та інших політичних катаклізмів. У ХХ столітті простежується політизація поняття «громада» і злиття з поняттям «територіальна громада». Автор досліджує, як зміна політичної системи, зокрема процеси децентралізації, вплинули на сучасне розуміння та функціонування громад. Значний акцент робиться на сучасних політичних викликах, з якими стикаються громади в умовах реформування місцевого самоврядування. Особливу увагу приділено ролі громад у процесі демократизації українського суспільства, їхньому значенню в забезпеченні ефективного управління на місцевому рівні та формуванні громадянського суспільства.

Ключові слова: громада, місцеве самоврядування, територіальні громади, децентралізація, національна ідентичність, соціальна організація, демократизація, політична трансформація.

Вступ. Упродовж століть «громада» була ключовим елементом соціальної організації, що відігравав важливу роль у збереженні національної ідентичності, забезпеченні соціального порядку та самоврядуванні на місцевому рівні. Проте значення та функції цього поняття не залишалися незмінними; вони трансформувалися під впливом політичних, економічних і соціальних факторів. У світлі сучасних викликів, зокрема процесів децентралізації та реформування місцевого самоврядування, дослідження генези поняття «громада» є важливим для розуміння його сучасного стану та перспектив розвитку.

Мета та завдання статті. Мета статті – проаналізувати історичний розвиток поняття «громада» з політологічного погляду, висвітлити основні етапи його еволюції та виявити ключові фактори, що впливали на його трансформацію. Для досягнення цієї мети автор ставив перед собою завдання дослідити витоки поняття «громада» та його еволюцію від середньовіччя до сучасності, проаналізувати вплив різних суспільно-політичних і соціально-економічних чинників на трансформацію цього поняття, а також дослідити, як змінювалося функціонування громад у різні історичні періоди, зокрема в контексті процесів децентралізації.

Методи. У політологічному дослідженні генези поняття «громада» було використано ряд методів, кожен з яких сприяв глибшому розумінню розвитку цього поняття в різні історичні періоди та його значення в сучасній політичній системі України. Історичний метод дав змогу простежити еволюцію поняття «громада» з моменту його виникнення до сьогодення. Використання історичного методу – дослідити зміни в розумінні громади під впливом різних

політичних, соціальних, економічних і культурних факторів. Порівняльний метод сприяв аналізу схожих і відмінних ознак поняття «грумада» в різні історичні періоди. Цей метод був корисним для виявлення закономірностей і особливостей у формуванні та функціонуванні громад, а також для розуміння впливу різних політичних систем на їх розвиток. Використання системного аналізу дало змогу розглянути громаду як частину політичної системи. Системний підхід допоміг зрозуміти, як зміни в одному елементі системи впливають на функціонування громад, наприклад, у контексті децентралізації або зміни політичного режиму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Місцеве самоврядування пройшло довгий шлях еволюції, що бере свій початок ще з часів родоплемінного самоврядування. Його розвиток завжди визначався історичними особливостями конкретної держави, а також звичаями, традиціями народу, рівнем суспільного розвитку, політичною культурою та свідомістю. У цьому контексті вагомим завданням постає дослідження генези поняття «грумада», яке сягає давніх часів. У первісних суспільствах громада являла собою базову одиницю соціальної організації, що забезпечувала спільне управління, взаємодопомогу та збереження традицій.

Роль громади в місцевому самоврядуванні є вирішальною для забезпечення задоволення місцевих потреб, дотримання демократичних цінностей і активної участі мешканців у формуванні їхнього середовища.

«Громада» – група осіб, які мають спільні географічні, соціальні або культурні зв'язки й організуються для управління місцевими справами та вирішення своїх колективних потреб. Концепція громади в місцевому самоврядуванні охоплює різні аспекти:

– По-перше, місцева автономія, яка надає можливість ефективно реагувати на унікальні потреби та пріоритети її членів.

– По-друге, це участь у врядуванні (залучення місцевих жителів до процесів прийняття рішень).

– По-третє, це управління ресурсами: громади відповідають за управління та використання місцевих ресурсів, включно з фінансовими, природними та людськими ресурсами. Ефективне управління цими ресурсами є важливим для сталого розвитку громади.

– По-четверте, саме громади беруть участь у наданні й підтримці основних громадських послуг та інфраструктури, таких як освіта, охорона здоров'я, транспорт і комунальні послуги.

Поняття «грумада» належить до соціальної і політичної одиниці, що складається з групи людей, які мають спільні географічні, соціальні, економічні або культурні зв'язки й організовані для спільного управління, координації своїх справ та задоволення колективних потреб.

Зародження поняття «грумада» можна прослідкувати від родоплемінного устрою, де громада була спільнотою людей, об'єднаних спільними інтересами, територією і культурними цінностями. У таких суспільствах громада виконувала функції самоврядування, забезпечуючи організацію спільного життя, вирішення конфліктів і розподіл ресурсів.

З розвитком цивілізацій і утворенням ранніх державних структур поняття «грумада» стало більш формалізованим. У середньовічній Європі, наприклад, громада здобула нові форми організації через розвиток міських об'єднань, які отримали автономію від феодалних володарів. Це сприяло розвитку місцевого самоврядування, яке давало громадам можливість управляти своїми справами, зокрема через встановлення місцевих законів і зборів.

В українській політичній думці поняття «грумада» також має давню історію. У тогочасних писемних джерелах про слов'ян неодноразово згадуються представники місцевої соціальної верхівки: володарі, князі, старійшини. Водночас Прокопій Кесарійський (візантійський історик IV ст.) стверджує, що слов'яни не управляються однією особою, а здавна практикують народоправство (демократію), у якому щастя і нещастя в житті вважаються спільною справою. Свідчення про колективне вирішення найважливіших справ слов'янськими племенами містяться і в працях інших тогочасних авторів.

Як відзначає О. Салтовський, «...можна припустити, що вже в ці давні часи в організації політичного життя слов'янського населення сучасної України спостерігається наявність двох тенденцій. Перша виражалась прагненні до збереження та розвитку колективних форм управління, народоправства, демократизму в прийнятті найважливіших рішень, що базувалась на економічній автономії сім'ї землероба та територіальній сільській общині, що підривала авторитет родових старійшин. Друга – у прагненні до встановлення «сильної», по можливості одноосібної влади» [17].

Територіальне громадське самоврядування формувалося й розвивалося на основі звичаєвого, природного права вільної громади. Посадові особи громади обиралися згідно зі звичаєвим правом, а також вирішували різні питання місцевого значення. Громада самостійно здійснювала судочинство, охороняла свою територію та виконувала інші функції самоврядування.

Протягом VI–IX століть на українських землях можна виділити три етапи розвитку громад: великосімейну, територіально-великосімейну та територіальну. Великосімейна громада складалася з великих патріархальних сімей, які оселялися на невеликій відстані одна від одної і зберігали родинну єдність. Територіально-великосімейна громада об'єднувала різні типи сімей – переважно патріархальні, а також невеликі нерозділені та моногамні, які були розосереджені по території громади на значній відстані й підтримували стосунки не лише через родинні зв'язки, а й завдяки необхідності проживання на спільній території (сусідські та територіальні зв'язки). Територіальна громада складалася здебільшого з невеликих нерозділених і моногамних сімей, а частково також з великих патріархальних сімей, які разом проживали на одній території і підтримували сусідські стосунки [6].

У часи Київської Русі в IX ст. завершився процес перетворення родових спільнот на територіальні громади. Основною формою таких громад була верв.

Як відзначає М. Бедрій, «можна припустити, що термін “верв” походить від шнурка... яким вимірювали ділянку землі, зайняту членами верви» [1].

Виникнення громад М. Грушевський подавав таким чином: «Такий процес розвою громади з родини можемо слідити в історичних часах, наприклад, на селах дрібної української шляхти, що в своїм житті могла розвиватися свobodно, а знову для історії своїх околиць постає нам документи часом з кількох віків за порядком)... Сільській групі “родів” – дворищ досить близько відповідає громада Руської Правди – “вервь”. Вона з одного боку на стільки не велика, що може ручити за своїх членів і відповідати за переступ, счинений на її території, з другого боку – се союз свobodний, її члени самі розпоряджають собою і укладають між собою свobodні умови» [4].

Р. Лащенко стосовно походження громади в найдавніші часи констатував: «Вервь», про яку згадує “Руська правда”, була надзвичайно давнього походження; така старовинна організаційно-судова одиниця, що не утворилася штучним шляхом, а виросла природно, складаючи з себе свого роду один із етапів в цілому процесі суспільного життя, була відома й іншим слав'янським народам» [12, с. 119].

Територіальна громада утворювалася природним шляхом, а її право на управління своїми справами було невід'ємним. Саме вона реалізувала право колективної власності на землі, забезпечувала дотримання звичайного права, організовувала захист своїх членів і їхнього майна в конфліктах з державними органами, феодалами та сусідніми громадами. Члени громади, які були пов'язані системою кругової поруки, виконували фінансові, поліцейські й інші обов'язки. Територія громади охоплювала кілька населених пунктів, що розташовувалися поруч і утворювали єдину адміністративну одиницю.

Однак М. Попович із цього приводу зазначав: «Про діяльність сільської громади (“вервь”) відомо лише те, що вона несла відповідальність перед князівською владою за злочини, вчинені на її терені, за податки та повинності. Про спільне користування землею, перерозподіли,

“розклад громади” і виділення багатіїв тощо даних немає. Всі міркування щодо цього є суто умоглядними» [16].

Верв не тільки забезпечувала самоврядування та судочинство на своїй території, але й підтримувала чинність існуючих правових звичаїв і формувала нові.

Українська територіальна громада мала широку автономію і з давніх часів керувалася звичаєвим (природним) правом, яке згодом розвинулося в специфічну українську народну правову систему, відому як «копний статут» або «копне право» [7].

У «Руській Правді» прямо згадується верв, або ж вона має на увазі у 15 статтях. Верв чітко виступає як територіальна організація сільського населення з конкретно визначеними функціями. Це підтверджується обширною територією, яку займала верв, що закріплена в «Руській Правді». У багатьох статтях матеріальна відповідальність за злочини, вчинені на території верви, покладається на конкретну особу – злочинця, а верв несе відповідальність лише тоді, коли злочинця не вдалося знайти. Той факт, що відповідальність виражається у вигляді матеріального відшкодування, як штраф, свідчить про те, що конкретний член верви мав економічну самостійність [5].

У деяких статтях «Руської правди» термін «мир» також слід розуміти як сільську громаду. Сучасний історик права В. Заруба вважає, що в Київській Русі термін «верв» використовувався як південноруська назва для сільської громади, тоді як термін «мир» був північноруським еквівалентом [10].

Організація влади у верві була відносно складною та ґрунтувалася на демократичних принципах, оскільки посадові особи зазвичай обиралися територіальною громадою. Основними органами влади верви були староста, віче та суд. Віче виконувало функцію основного органу для вирішення важливих питань як місцевого, так і загальнодержавного значення. Існували різні типи віч, зокрема загальнодержавні, міські та сільські (вервні). Вервні віча проіснували на українських землях до розпаду Галицько-Волинської держави. Хоча збережено менше відомостей про вервні віча порівняно з іншими типами зібрань, їх проведення є очевидним, оскільки організувати збори в селі було значно простіше, ніж у місті, князівстві чи державі [1].

Дослідження еволюції громади в Київській Русі детально представив А. Яковлів, який зазначає, що розвиток економіки послабив родинний зв'язок, що, зі свого боку, сприяло виникненню нових форм громадського співжиття, зокрема родини змішаного типу. Наступним етапом стало формування громади зі спільним майном, а далі – громади, де члени мали приватну власність на поля та двори, але з колективною власністю на ліси, озера та луки [19]. Автор констатує: «Поруч із центральною владою на місцях (в городах, пригородах, селах) існувала *місцева, народна самоуправа*, яка найдовше зберігала риси прадавнього родового й племінного устрою» [20].

Три рівні громад у Давньоруській державі виокремлює дослідник Є. Бутирін: громаду головного міста, громади підлеглих молодших міст і сільські общини. Як зазначає дослідник, «політико-територіальне об'єднання таких громад у давньоруських джерелах називається “землею” або “волостью” за назвою головного міста» [2, с. 9].

Щодо міської громади, то, на переконання Є. Бутиріна, їй «була притаманна складна внутрішня структура, адже вона складалася з більш дрібних громад, які за своїм складом зберігали ознаки десятичної системи організації, що залишалася з часів родоплемінного ладу» [2, с. 9].

У наступний період (перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої) міські громади орієнтувалися на норми магдебурзького права, яке передбачало надання міській громаді права впроваджувати власну модель місцевого самоврядування [14].

У козацькій Україні громади відігравали важливу роль у соціальному й політичному житті. Запорізька Січ є яскравим прикладом організації громади в козацький період. Козацькі громади мали специфічну структуру та функціонували на основі принципів самоорганізації,

самодостатності й самозабезпечення. Територіальною структурою козацька громада могла бути представлена у вигляді окремого населеного пункту, такого як місто, містечко чи село. Вона функціонувала автономно, з власними органами самоврядування. Козацька громада діяла відповідно до норм козацького звичаєвого права, успадкувала давньоруські вічові традиції і активно їх використовувала. Вирішення питань відбувалося через пряму демократичну участь, що давало змогу кожному члену громади висловлювати свою думку і впливати на рішення. Громади козацьких територій були самодостатніми і самозабезпеченими, що передбачало не лише управління ресурсами, а й забезпечення оборони, вирішення соціальних і економічних питань.

У територіальному плані козацька громада являла собою певний населений пункт (місто, містечко, село), який функціонував на основі принципів самоорганізації, самодостатності та самозабезпечення. Кожна така громада козаків мала власні органи самоврядування. Найвищим органом влади на Січі була військова козацька рада, до участі у якій були залучені всі козаки, що підкреслювало її демократичний характер. Козацька громада діяла відповідно до норм козацького звичаєвого права, успадкувала давньоруські вічові традиції і активно їх використовувала, оскільки вирішення всіх нагальних питань здійснювалося через пряму демократичну участь [13, с. 205].

Запорізька Січ та інші козацькі громади Гетьманщини мали власні органи самоврядування. Їхнє функціонування виявляло ранні ознаки децентралізації влади. К. Мануїлова вказує на такі ключові аспекти: максимальне наближення влади до об'єктів управління, забезпеченість ресурсами (наявність власної скарбниці для потреб громади), доступність участі в суспільному житті та контролю, а також існування кількох вертикальних рівнів публічної влади в рамках єдиної держави. Зокрема, це передбачало функціонування як центральної влади (Річ Посполита, а згодом – Російська імперія), так і місцевої влади (Запорізька Січ, курінь, полкове та сотенне місто). Крім того, були наявні внутрішньодержавні територіальні утворення (полки, сотні) з різним правовим статусом і певним ступенем автономії та самостійності [13, с. 206–207].

Протягом XVII–XVIII століть еволюція української територіальної громади проходила через перетворення, які стали частиною помісної системи. З розвитком капіталістичних відносин громади та громадське землеволодіння поступово розпадалися і врешті-решт були повністю знищені внаслідок столипінської аграрної реформи[6].

Незважаючи на поступове й цілеспрямоване знищення традиційних форм місцевого самоврядування в українських землях унаслідок встановлення російської влади, ідеї громади як форми самоврядування продовжували залишатися актуальними. Вони залишали свій відбиток як у політичній думці, так і в громадсько-політичному русі. Особливо це проявлялося в діяльності Кирило-Мефодіївського товариства та створенні перших дієвих товариств, які можна розглядати як своєрідні громади, що активно боролися за інтереси українського народу.

Активно досліджував ідеї місцевого самоврядування та громади Михайло Драгоманов. У своїх працях він підкреслював важливість традиційних форм громади як основи самоврядування в Україні. Так, зокрема, у праці «Передне слово [До “Громади” 1978 р.]» він відзначає: «От дійти до того, щоб спілки людські, великі й малі, склалися з таких вільних людей, котрі по волі сходились для спільної праці й помочі у вільні товариства, – це й єсть та ціль, до котрої добиваються люде, і котра зовсім не подібна до нинішніх держав. Ціль та зветься безначальство: своя воля кожному й вільне громадство й товариство людей і товариств» [3].

Михайло Драгоманов підкреслює у своїх теоретичних поглядах відмінність громади від держави, акцентуючи увагу на добровільності організації громади та її основних принципах. За його визначенням, громада функціонує на основі морального впливу і взаємних домовленостей, а не примусу. Драгоманов стверджує, що примус може спричинити вихід індивіда з громади, якщо нав'язувані переконання суперечать його особистому світогляду.

Він писав: «Громада потрібна людям лише для того, щоб кожному було найкраще. Тому і громада буде привабливою для кожного тільки тоді, коли вона не примушує нікого залишатися в ній або покидати її. Громада повинна бути спілкою вільних осіб» [3]. Цей підхід Драгоманова підкреслює значення свободи вибору та добровільності як основних умов для функціонування громади, на відміну від державної структури, де контроль і примус можуть грати більшу роль. М. Драгоманов вважав, що громади, як організації місцевого самоврядування, мали глибоке коріння в історії українського народу й відігравали ключову роль у забезпеченні соціальної згуртованості та автономії. Він акцентував на тому, що традиційні громади, як колективні форми організації, не лише забезпечували адміністративні функції, але й сприяли збереженню культурних і соціальних зв'язків. Дослідник був переконаний, що сучасні політичні системи повинні враховувати історичний досвід громади для забезпечення більш ефективного і справедливого управління.

Питання функціонування громад у своїх творах також порушував Іван Франко, який підкреслював, що для створення ефективної громади важливо «збирати людей з однаковими переконаннями, об'єднувати їх у громади, спілки та товариства, щоб взаємно допомагати один одному в проясненні своїх думок і єднати свої сили для реалізації спільних цілей» [18]. На переконання дослідника, громада повинна бути не лише територіальним об'єднанням, а й спільнотою, заснованою на спільних ідеях та світогляді. І. Франко вважав, що громада повинна стати основою місцевого управління, покладаючи на себе вирішення всіх соціальних, політичних та економічних проблем. Громада має виступати як основний інструмент реалізації інтересів індивідів, забезпечуючи суспільно-політичну, соціально-економічну й культурно-освітню функції, що дасть народу змогу управляти знизу. Франко вважав, що представницькі органи повинні формуватися на рівні вільних союзів громад, що забезпечить підконтрольність виборних осіб тим громадам, які їх обрали. Для ефективного функціонування громади він підкреслював необхідність підвищення рівня політичної освіти та культури через освіту в школах. Він також закликав до зменшення впливу державних органів на місцеве управління, зазначаючи, що «найкраще, коли громади навчаються об'єднуватися і самостійно управляти своїми справами без стороннього втручання та начальства» [18].

У часи революції 1917–1923 років, що охопили період радикальних змін в Україні, громади відіграли важливу роль у соціально-політичному житті. Цей період характеризувався великими трансформаціями в структурі влади та суспільних відносинах, які мали значний вплив на розвиток громади як форми самоуправління.

Після Лютневої революції 1917 року в Україні почали формуватися нові органи влади, які відображали прагнення до автономії та самоуправління. Одним із важливих елементів цих змін стали громади, які почали відновлювати й посилювати свою роль. В умовах політичної нестабільності багато місцевих громад взяли на себе функції місцевого самоврядування, намагаючись забезпечити порядок і стабільність у своїх регіонах. Проект Конституції УНР 1918 року передбачав, що громади разом із землями та волостями мали стати частинами системи місцевого самоврядування: «Не порушуючи єдиної своєї влади, УНР надає своїм землям, волостям і громадам права широкого самоврядування, дотримуючи принципу децентралізації» [15, с. 17–33]. У період Гетьманату Павла Скоропадського і Директорії УНР громади отримали певні права й можливості для самоуправління. Гетьманат спробував відновити централізовану владу, але також визнав важливість місцевого самоврядування через громади. Після падіння Гетьманату Директорія намагалася зберегти й розвинути ці форми самоуправління. За розпорядженням Української національної ради від 11 листопада 1918 року були ліквідовані старі органи місцевої влади й управління. Натомість шляхом загальних виборів, що відбулися в листопаді на всій території ЗУНР, було створено нові органи. У сільських і містечкових громадах утворили громадські й міські комісари разом із їх дорадчими органами – громадськими та міськими радами. У повітах

були призначені повітові комісари та повітові національні ради. У радянський період, в умовах авторитаризму та тоталітаризму, жорстка централізація державної влади й управління була закономірною. Унаслідок цього в УРСР відбулася ліквідація місцевого самоврядування, громадського самоуправління [11]. 7 грудня 1990 року було затверджено Закон УРСР «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування». Згідно із цим законом територіальна громада не входила до системи місцевого самоврядування [9].

Сучасне розуміння поняття «громада» еволюціонувало в контексті новітніх політичних і соціальних змін. В незалежній Україні поняття громади набуло нового значення в контексті реформи місцевого самоврядування. Громада в Україні стала ключовим елементом місцевого управління, що забезпечує децентралізацію влади та передачу частини повноважень і ресурсів з центрального рівня на місцевий.

Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» до системи місцевого самоврядування входять, зокрема, територіальна громада, під якою, розуміються «жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, селищ, міст, що мають єдиний адміністративний центр» [8].

Висновки. Отже, поняття «громада» пройшло складний шлях розвитку, трансформуючись під впливом історичних, політичних, соціально-економічних змін. Територіальні громади виникли в той час, коли слов'янські племена, які заселяли територію сучасної України, ще не були об'єднані в єдину державу. Розвиток територіальної громади проходив шлях від об'єднання родин пращурів до сусідських і з часом до селянських громад. Уперше селянська громада (верв) була зафіксована в «Руській Правді» як союз вільних членів, які самостійно управляли своїми справами й уклали між собою вільні угоди. З моменту свого зародження в середньовіччі громади виконували функції самоврядування та соціальної організації, а згодом набули нового значення в контексті боротьби за національне визволення і збереження національної ідентичності. Козацькі громади являли собою автономні одиниці, які функціонували на основі демократичних принципів і традиційного права, що забезпечувало ефективне управління та збереження соціального порядку в козацькому суспільстві. Значний вклад у розвиток теорії місцевого самоврядування, підкреслюючи значення громади як основи політичної і соціальної організації в Україні, вніс М. Драгоманов, який неодноразово порушував питання про необхідність відновлення і вдосконалення системи місцевого самоврядування на основі традиційних українських форм громади. Іван Франко розглядав громади як ключовий елемент організації суспільства, вбачаючи в них потенціал для значних соціальних і політичних змін. На думку І. Франка, важливо стимулювати зацікавленість членів громади в політичній діяльності, організувати контроль над використанням коштів і розподілом земельних ділянок на місцевому рівні. У ХХ столітті відбувалася політизація цього поняття, що призвело до злиття з концепцією територіальної громади, яка стала важливим елементом децентралізації та реформування місцевого самоврядування в сучасній Україні. Сучасне розуміння громади тісно пов'язане з процесами демократизації, забезпеченням ефективного управління на місцевому рівні та формуванням громадянського суспільства. Аналіз дослідження показав, що громади відіграють ключову роль у розвитку політичної системи України, будучи важливим механізмом взаємодії між державою та громадянським суспільством. Подальший розвиток громад і їхня здатність відповідати на сучасні виклики залежить від успішного впровадження реформ, спрямованих на зміцнення місцевого самоврядування, підвищення їхньої спроможності й активізації участі громадян у прийнятті рішень. Це дослідження також підкреслює необхідність подальшого вивчення впливу політичних і соціальних факторів на розвиток громад, що сприятиме більш глибокому розумінню їхньої ролі у формуванні сучасної Української державності.

Література:

1. Бедрій М. Вєрв у Київській русі: самоврядування і право. URL: <https://repozytorium.ukw.edu.pl/bitstream/handle/item/3818/Local%20Government%20and%20Law%20of%20Local%20Assemblies%20in%20Kievan%20Rus.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
2. Бутирін Є. Давньоруська громада – витоки місцевої самоврядності. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2018, № 2. С. 6–14.
3. Драгоманов М. Переднє слово [До «Громади» 1978 р.]. URL: <http://litopys.org.ua/drag/drag.htm>
4. Грушевський М. С. Історія України-Руси. Т. 1. Київ, 1913. 648 с. URL: litopys.org.ua/hrushrus/iur10607.htm
5. Гураль П. Ф. Генезис і становлення територіальної громади в Україні URL: radnuk.info/statti/561-samovryad/15138-2011-01-21-08-00-59.html
6. Гурбик А. О. Громада. *Енциклопедія історії України*: Т. 2: Г–Д / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ : Наукова думка, 2004. 688 с. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Gromada>
7. З історії самоврядування міста. URL : https://kyivcity.gov.ua/kyiv_ta_miska_vlada/pro_kyiv/z_istori_samovryaduvannya_mista/
8. Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>
9. Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 7 грудня 1990 р. № 533-ХІІ «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533-12/ed19901207>
10. Заруба В. М. Держава і право Київської та Галицько-Волинської Русі (кінець VIII – початок XIV ст.). Київ: Істина, 2007. 120 с.
11. Історія місцевого самоврядування. URL: <https://kovelska-rayrada.gov.ua/istoriya-miscevogo-samovryaduvannya-17-01-45-08-01-2020/>
12. Лашенко Р. М. Лекції по історії українського права. Ч. 1. Княжа доба. 1923. 146 с.
13. Мануїлова К. Принципи децентралізації в громадській владі запорізьких козаків. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Державне управління*. 2018. Т. 29 (68). № 1. С. 205–209.
14. Марчук Р. Обумовленість права суспільним устроєм українських земель за Польсько-Литовської доби. URL: <https://academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10mrppld.pdf>
15. Місцеве самоврядування в Україні: історія, проблеми, пропозиції. Київ, 1994. С. 17–33.
16. Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ, 1998. С. 71–87. URL: litopys.org.ua/popovych/narys06.htm
17. Салтовський О. Концепції української державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до початку ХХ сторіччя). Київ : Вид. ПАРАПАН, 2002. 396 с. URL: litopys.org.ua/salto/salt.htm
18. Франко І. Чого хоче Галицька робітнича громада? URL: <https://itmisto.org.ua/?p=9550>
19. Яковлів А. Околиці (округи) копних судів XVI–XVIII вв. на Україні URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/18548/file.pdf>
20. Яковлів А. Українське право // Українська культура : лекції за редакцією Дмитра Антоновича / упор. С. В. Ульяновська; вст. ст. І. М. Дзюби; перед. слово М. Антоновича; додатки С. В. Ульяновської, В. І. Ульяновського. Київ : Либідь, 1993. 592 с. URL: litopys.org.ua/cultur/cult15.htm

References:

1. Bedriy, M. (n.d.). Verv u kyivskiy Rus: samovryaduvannya i parvo [Verve in Kievan Rus: Self-Government and Law]. Retrieved from <https://repozytorium.ukw.edu.pl/bitstream/handle/item/3818/Local%20Government%20and%20Law%20of%20Local%20Assemblies%20in%20Kievan%20Rus.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
2. Butyrin, Y. (2018). Davnoruska hromada – vytoky mistsevoi samovriadnosti [Ancient Rus Community – Origins of Local Self-Governance]. *Visnyk Penitentsiarnoyi Asotsiatsiyi Ukrayiny*, (2), 6–14.
3. Dragomanov, M. (n.d.). Perednie slovo do hromady pro derzhavnu orhanizatsiyu [Preface to the Community on State Organization]. Retrieved from <http://litopys.org.ua/drag/drag.htm>

4. Hrushevskiy, M.S. (1913). *Istoriya Ukrainy-Rusy* [History of Ukraine-Rus]. (Vol. 1). Kyiv. Retrieved from litopys.org.ua/hrushrus/iur10607.htm
5. Hurayl, P.F. (n.d.). *Henesis i stanovlennya terytorialnoyi hromady v Ukraini* [Genesis and Formation of Territorial Community in Ukraine]. Retrieved from radnuk.info/statti/561-samovryad/15138-2011-01-21-08-00-59.html
6. Hurbyk, A.O. (2004). *Hromada* [Community]. In V.A. Smoliiy (Ed.), *Entsyklopediya istoriyi Ukrayiny* (Vol. 2, p. 688). Kyiv: Naukova dumka. Retrieved from URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Gromada>
7. *Z istoriyi samovryaduvannya mista* [From the History of City Self-Governance]. (n.d.) Retrieved from https://kyivcity.gov.ua/kyiv_ta_miska_vlada/pro_kyiv/z_istori_samovryaduvannya_mista/
8. *Zakonu Ukrayiny "Pro mistseve samovryaduvannya v Ukraini"* [Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine"]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вп#Text>
9. *Zakon Ukrayinskoyi Radyanskoyi Sotsialistychnoi Respubliki vid 7 hrudnya 1990 r. № 533-XII "Pro mistsevi Rady narodnykh deputativ Ukrayinskoyi RSR ta mistseve samovryaduvannya"* (1990.). [Law of the Ukrainian Soviet Socialist Republic of December 7, 1990 No. 533-XII "On Local Councils of People's Deputies of the Ukrainian SSR and Local Self-Government"]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533-12/ed19901207>
10. Zaruba, V.M. (2007). *Derzhava i pravo Kyivskoyi ta Halytsko-Volynskoyi Rusy (kinets VIII – pochatok XIV st.)* [State and Law of Kievan and Galician-Volhynian Rus (End of VIII – Early XIV Century)]. Kyiv : Istyna, 120.
11. *Istoriya mistseвого samovryaduvannya* [History of Local Self-Governance]. (n.d.). Retrieved from <https://kovelska-rayrada.gov.ua/istoriya-misceвого-samovryaduvannya-17-01-45-08-01-2020/>
12. Lashchenko, R.M. (1923). *Lektsiyi po istoriyi ukrayinskoho prava* [Lectures on the History of Ukrainian Law]. Part 1. *Knyazha doba*, 146.
13. Manuiylova, K. (2018). *Printsypy dehentsralizatsiyi v hromadskij vladi zaporizkykh kozakiv* [Principles of Decentralization in the Public Authority of the Zaporizhian Cossacks]. *Vcheni zapysky Tavriyskogo natsional'nogo universytetu imeni V.I. Vernads'koho*, 29 (68) (1), 205–209.
14. Marchuk, R. (n.d.). *Obumovlenist prava suspilnym ustroiem ukrayinskykh zemel za Polsko-Lytovskoyi doby* [Determinacy of Law by the Social Structure of Ukrainian Lands during the Polish-Lithuanian Period]. Retrieved from <https://academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10mrppld.pdf>
15. *Mistseve samovryaduvannya v Ukraini: istoriya, problemy, propozytsiyi* [Local Self-Government in Ukraine: History, Problems, Proposals]. (1994). Kyiv, 17–33.
16. Popovych, M.V. (1998). *Narys istoriyi kultury Ukrainy* [Outline of the History of Ukrainian Culture]. (pp. 71–87). Kyiv. Retrieved from litopys.org.ua/popovych/narys06.htm
17. Saltovskiy, O. (2002). *Kontseptsiyi ukrayinskoyi derzhavnosti v istoriyi vitchyznyanoi politychnoyi dumky (vid vytokiv do pochatku XX storichchya)* [Concepts of Ukrainian Statehood in the History of Domestic Political Thought (From the Origins to the Early 20th Century)]. Kyiv: PARAPAN. Retrieved from litopys.org.ua/salto/salt.htm
18. Franko, I. (n.d.). *Chogo khoche Halyts'ka robitnycha hromada?* [What Does the Galician Workers' Community Want?]. Retrieved from <https://itmisto.org.ua/?p=9550>
19. Yakovliv, A. (n.d.). *Okolytsi (okruggy) kopnykh sudiv XVI–XVIII vv. na Ukrayini* [Territories (Districts) of the Ustav Courts XVI–XVIII Centuries in Ukraine]. Retrieved from <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/18548/file.pdf>
20. Yakovliv, A. (1993). *Ukrayinske pravo* [Ukrainian Law]. In S.V. Ulyanovska (Ed.), *Ukrayinska kultura: Lektsiyi za redaktsiyeyu Dmytra Antonovycha* (p. 592). Kyiv : Lybid. Retrieved from URL: litopys.org.ua/cultur/cult15.htm

Vitaliy Slyvchuk. Genesis of the concept of “community”: a politological analysis

The article encompasses an analysis of the historical development and evolution of the concept of the “community” in socio-political thought. It explores the origins of the term “community”, which emerged in Ukrainian society as a form of self-government, collective organization, and social interaction. Attention is given to how the understanding of this concept has changed across various socio-historical periods, from the Middle Ages to the present. The concept is examined in the context of the formation and development of medieval communities that performed self-governing functions and were the foundation of social and political

organization at the local level. The author traces how changes in socio-economic conditions, particularly the growth of feudal relations and the strengthening of central authority, influenced the transformation of the community's functions. The article also analyzes the role of the community in the struggle for national liberation in our country. During this period, the community became not only a center of social organization but also an important element of national identity, especially in the context of the absence of statehood. Communities were actively involved in national liberation movements, particularly during periods of revolutionary upheaval and other political cataclysms. In the 20th century, the politicization of the concept of "community" and its merging with the concept of "territorial community" is observed. The author investigates how changes in the political system, particularly decentralization processes, have influenced the modern understanding and functioning of communities. Significant emphasis is placed on the contemporary political challenges that communities face in the context of local government reform. Special attention is given to the role of communities in the democratization of Ukrainian society, their importance in ensuring effective local governance, and the formation of civil society.

Key words: *community, local self-government, territorial communities, decentralization, national identity, social organization, democratization, political transformation.*

Відомості про автора:

Віталій Сливчук – здобувач наукового ступеня доктора філософії кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.